

en un mateix pla.

I *guix* no és menys antic, com sigui que ja es llegeix en un doc. mallorquí de 1309 p. p. el *BSAL VIII*, 463 (i comentat per Niepage, *RDR I*, 361); després: «un formeret de pedra, que de la banda del dormidor ha a fer de *gixs*», a. 1405 en les *Ordinacions de l'Hosp. de Sta. Creu* de Bna. (p. p. Josep M. Roca, 1920, p. 131); i *AlcM* cita un testimoni de *guix* en un doc. mallorquí de 1324, i en dos que semblen del Princ., de 1415 i 1523. Manllevat de *guix* el campid. *gišu* (*MLWagner*, *BbZRPb. XII*, 112).

Les formes de més validesa comuna han estat sempre *algeps* i sobretot *guix*, aquest pronunciat *giš* per tot: «*algeps* o *guix* --- casa cuberta de *algeps* --- pastar lo *guix* ---», *OPou* (*TbPu.*, 6). Car *guix* és també de les Illes (fins Eiv. «yeso», *PzCabr.*), i és encara el terme més corrent a les altes valls pallareses més orientals;¹ i és el mot ross.: a tot el dept. en el mapa «plâtre», 1030, de *l'ALF*; i, en el mapa (*marquer*) *avec de la craie* (*ALF*, 345), *giš* a Cotlliure (si bé a les altres localitats ross. en aquesta acc. s'ha introduït el francèsisme *crè*).

Ni tan sols és ben estrany al País Val., car si bé se sol fer constar que la cosa valenciana és *algeps*, enfront de «*guix* del Princ.» (Renat, «El Camí», 14-iv-1934; Chabàs), els mateixos reconeixen, però, que s'usa *guix* per a «la barreta de marcar» o (Chabàs, coment. al *Spill*, p. 310) «el jaboncillo de sastre». A Ribesalbes m'explicaven: «de la partida *Ez gišars* en trauen un mineral que fa uns filonets i es cou, i per això diem *guix* i no *algeps*» (1961); «*algeps* diem per al *guix* mineral, però del fabricat diem *giš* (alguns *clarion*)» Alberic: i en efecte hi ha un paratge dit *El Guix* un poc distant NNO. de la vila (hi duu *el Camí del Guix*), anomenat per aquesta raó (fàbrica o mina?)

El merid. *argéps* es manté a Tortosa però la defineixen «*guix* plomís» (*BDC III*, 85). La fraseologia ens ho ilustra encara: «*dormir més que 'ls argeps*: qui dorm profundament --- *L'algep és el guix*», Borràs Jarque (*BSCC XIV*, 448): «eixos dormen com els *algeps*: dasta damunt d'una canya», *MGadea* (*T. del Xè I*, 179); «--- en Murla? / et faran picar *alzéps* / i sempre estaràs polsosa...», *cobla tòpica sentida a Alfàs* (1963). També anoto *fàbrica d'algep(s)* a la Jana i l'Alcora, *molí d'a.* a Sant Joan de l'Enova, *mina d'a.* a Xilxes i a la V. de Gallinera (1961-3). «L'Ebre exultava --- damunt els aspergis del ruixim que llevava el cerç, tot rissant les aigües del riu entre el molí d'*algeps* i el Mas de Barberans», *Coromines* (*Silèn XIX*, *O. C.*, 99b42). El singular analgic sense *-s* és d'ús vulgar a bastants pobles encara (*d'algép* Vilafamés, Alcora, Xilxes, Vistabella, Eslida, *delgép* Gallinera); en els altres només tinc nota de *-ps* (*Simat* etc.), i pertot arreu, fins en aquells, es troba el collectiu *algepsar*² (en algun *algepsara*, *algepseria*); la variant recent en *-rj*³ no sols a Tortosa i a CastPna., sinó entremig (La Jana, Alcalà de X.).

No ens torbarem a documentar millor *guix* en fonts i llocs moderns, tenint validesa tan general a les regions del Nord; i en toponímia, abstenint-me de do-

nar-ne cap prova, també bastarà fer constar que *Guixera*, *Guixars*, *Guixers*, *El Guix* etc. són noms que totem a cada pas.

La forma *ges* es constata en un territori bastant vast, comprenent la majoria del domini occid.: Matarranya, Baix Urgell, Segrià, Noguera, Llitera, Ribagorça, Conca de Tremp, i fins la major part del Pallars propi; vocal tancada, *gés*; és ja el que anoto baix de tot del Segre (Massalcoreig, Sarroca, 1935; terme de Lleida, 1931); i cap al Nord arribant fins a Tavascan («el de construcció», 1934); el *Flamicell* (*Vocab. dels enforadors*, Violant, *BCEC XLVII*, 16), i Valls de Boí i de Barravés (1953); Krüger el localitza a diversos pobles de la C. de Tremp i de la Ribagorçana (*VKR IX*, 8); «los seguers són com arnes, però de *gés*», Castelló de Tor (1957); «El arbanyil da *chés* als revoltos» ('techos de las bovedillas'), Benasc (Ferraz, 46), incloent-hi fins els pobles aragonesos de la Baixa Ribagorça (*gés* a Aguilaniu, d'on derivat *Barranco Chisero*, 1965).

Altrament existeixen també formes intermèdies amb els altres dos tipus, en alguns pocs punts: *gis* a la Vall d'Assua: Rialb, Llessui, aquí parlant del calçobre que es desprèn de les parets de l'antic castell (1956, 1959); *algés* Matarranya (Bellmunt de Mesquí, 1937). Per a formes aragoneses, o de més endins del castellà, bastarà remetre al *DCEC* (YESO); *argez* cap a la ratlla entre Castella i Lleó (Cuéllar, NO. de Segòvia, segons Cabrera).

A penes cal dir que tot plegat això prové, per una via o altra, del gr. *γύψος* 'guix', 'calç viva'; que la *v* havia de ser breu en grec ens ho ensenya l'accentuació amb agut, car si hagués estat llarga, havent-hi darrere només una síl·laba breu, les lleis de l'accentuació grega haurien obligat a accentuar-lo amb circumflex. No cal dir que tothom va veure de seguida que *algeps* havia d'haver vingut transmès per l'àrab: en efecte, encara que no pertany a l'àrab clàssic, trobem *gēbs* des de molt antic, i amb àmplia extensió geogràfica, en el del Magreb: traduït pel ll. *gypsum* el trobem grafiat *gabs* en els glossaris de l'àrab hispànic dels Ss. XI i XIII (gloss. de Leyden i de *RMa.*) i *gībs* avui en el d'Àfrica (des del Marroc a Egipte): una i altra vocalització suposen una pronúncia *gēbs* amb *e* més oberta o més tancada. També a l'Àfrica l'hem de creure antic, car derivats n'apareixen en contes de les Mil i una Nits certament egípcies, en el tunisenc Abenalbéitar (Dozy, *Suppl. I*, 171b); i el nostre Abenbeclarí⁴ usa un derivat *g<e>bs<i>*yn traduït àr. *gāṣāṣ*.⁵ En conclusió *gābs* sembla ser un mot patrimonial de l'àrab africà, probablement rebut del llatí per la via del camític del Nord d'Àfrica.

La via de transmissió de les altres formes i llur explicació fonètica és més incerta. El cast. *yeso* [S. xv i potser ja XIII],⁴ el port. i it. *gesso*, i l'oc. *geis* [textos en prosa del S. XIII, Rayn. III, 466a] es comprenen sense dificultat com a prolongacions del ll. *GYPSUM* pronunciat amb la *y* com una *í* breu, car l'evolució de *ps* com a *cs* > *is* en llengua d'oc és un fet demostrat com a normal,⁵ mentre que és normal també que això es redueixi a *-ss-* en italià i castellà-portuguès. El *ges*